

КОНЦЕПЦІЯ ПОБУДОВИ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КЛАСТЕРНО-МЕРЕЖНИХ СТРУКТУР

НАУМЕНКО М. О., ЧЕРКАШИНА М. В.

УДК 338.47

Науменко М. О., Черкашина М. В. Концепція побудови механізму управління розвитком кластерно-мережних структур

Кластерні структури забезпечують значний імпульс розвитку держав як із розвинутою економікою, так і з такою, що розвивається. Незважаючи на це, формування та розвиток кластерних структур в економіці України відбувається надто повільно. Причиною цього є як невизначеність промислової політики в країні, так і нез'ясованість деяких питань теоретичного характеру. Незважаючи на те, що питання стратегічного управління ще із середини минулого століття привертають увагу вчених усього світу, проблеми управління кластерами, а отже і кластерно-мережними структурами, залишаються гострими і в наш час. У роботі обґрунтовано концепцію побудови механізму управління розвитком кластерно-мережних структур, яка лежить в основі стратегічного мислення, та наведено основні риси її застосування.

Ключові слова: концепція стратегічного управління, кластер, кластерно-мережна структура, розвиток кластерно-мережних структур, стратегічне управління.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Науменко Марія Олексіївна – кандидат економічних наук, професор, кафедра менеджменту та військового господарства, Академія внутрішніх військ МВС України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

Черкашина Майя Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та військового господарства, Академія внутрішніх військ МВС України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

УДК 338.47

UDC 338.47

Науменко М. А., Черкашина М. В. Концепция построения механизма управления развитием кластерно-сетевых структур

Кластерные структуры обеспечивают значительный импульс развитию как государств с развитой экономикой, так и развивающихся. Несмотря на это, формирование и развитие кластерных структур в экономике Украины происходит слишком медленно. Причиной этого является как неопределенность промышленной политики в стране, так и несогласованность некоторых вопросов теоретического характера. Несмотря на то, что вопросы стратегического управления еще с середины прошлого века пользуются вниманием ученых всего мира, проблемы управления кластерами, а значит и кластерно-сетевыми структурами, остро стоят и в наше время. В работе обоснована концепция построения механизма управления развитием кластерно-сетевых структур, которая лежит в основе стратегического мышления, и приведены основные черты ее применения.

Ключевые слова: концепция стратегического управления, кластер, кластерно-сетевая структура, развитие кластерно-сетевых структур, стратегическое управление.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Науменко Мария Алексеевна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра менеджмента и военного хозяйства, Академия внутренних войск МВД Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Черкашина Майя Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента и военного хозяйства, Академия внутренних войск МВД Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Naumenko M. A., Cherkashina M. V. Concept of Building a Mechanism of Management of Development of Cluster and Network Structures

Cluster structures give a significant impulse to development of both states with a developed economy and developing countries. In spite of this, formation and development of cluster structures in Ukrainian economy are moving slowly. The reasons are both uncertainty of the industrial policy in the country and lack of co-ordination of some issues of the theoretical character. Despite the fact that issues of strategic management are under attention of the world scientists from the middle of the past century, the problems of management of clusters and cluster and network structures are sharp today. The article justifies the concept of building a mechanism of management of development of cluster and network structures, which lies in the foundation of strategic thinking and shows main features of its application.

Key words: concept of strategic management, cluster, cluster and network structure, development of cluster and network structures, strategic management.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Naumenko Mariya A. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Management and the War Economy, Academy of Interior Ministry of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Cherkashina Maya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management and the War Economy, Academy of Interior Ministry of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

В останні роки в економіках країн світу все більшого розповсюдження набуває кластерний підхід до формування промислової політики.

Так, згідно з дослідженням Інституту стратегії та конкуренції при Гарвардській бізнес-школі, найбільш кластеризованими є економіки таких країн світу, як Великобританія, США, Індія, Франція, Італія, Данія, Німеччина і Канада.

Разом з тим, формування та розвиток кластерних структур в економіці України відбувається надто повільно. Причиною цього є як невизначеність промисло-

вої політики в країні, так і нез'ясованість деяких питань теоретичного характеру.

Суттєвий вклад у розвиток теорії кластеризації економік внесли такі вчені: М. Porter, М. Enright, G. Swann, М. Preverer, E. Feser, W. Elsner, С. Hartmann, Т. Roelandt, Т. Egan, L. Van der Berg, R. Boshma, S. Rosenfeld, С. Соколенко, І. Пилипенко, М. Кизим, І. Меншєніна, А. Капустіна, Н. Волкова, В. Пономаренко, Т. Сахно, М. Войнаренко, І. Шпак, Р. Макаров, Н. Ягодина та інші.

Однак при цьому деякі важливі теоретичні аспекти кластерного підходу недостатньо викладені в еконо-

мічній літературі. Серед них, у першу чергу, необхідно назвати: невизначеність поняття «кластер» і похідних від нього; класифікацію кластерних структур; методичний підхід до формування та розвитку кластерів, як діючих, так і тих, що знов створені, та інші.

У науковій літературі та практиці господарювання країн світу використовуються такі поняття просторової економіки, як: «кластер», «територіально-виробничий комплекс», «мережа», «інтегрована бізнес-група», «технопарк» та інші. Ці терміни, частково різні за своїм значенням, інколи використовуються як рівнозначні, що створює плутанину. Спробуємо уточнити деякі з цих понять.

Спочатку розглянемо термін «кластер», який в останні 20 років найчастіше використовується в теорії та практиці при описі просторової регіональної економіки і визначенні промислової політики у тій чи іншій країні світу.

У Вікіпедії кластер (англ. *cluster* – скупчення) визначається як «об'єднання декількох однорідних елементів, котрі можна розглядати як самостійну одиницю, яка має певні властивості» [1].

Використання терміна «кластер» почалося з монографії професора Гарвардської школи бізнесу М. Портера «Конкурентні переваги країн» (*Competitive Advantage of Nations*) у російській редакції «Международная конкуренция» [2], яку було опубліковано в 1990 р. У цій монографії автор визначив кластер як «вертикальний ланцюг, що складається з великої кількості послідовних ступенів галузей, які забезпечують обладнанням й іншими спеціалізованими ресурсами» [2, с. 186].

У наступній своїй праці «Конкуренція» [3], яка вийшла у світ у 1998 р., М. Портер дав цілий перелік визначень поняття «кластер», як то:

1. Кластери, або промислові групи, – це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, які діють у певній сфері та характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють одна одну.

2. Кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій у певних галузях, які конкурують і разом із тим ведуть спільну діяльність.

3. Кластери становлять одну з граней ромбу детермінант конкурентних переваг країни – «споріднених і підтримуючих галузей».

4. Кластер можна визначити як систему взаємопов'язаних фірм і організацій, значимість яких як цілого перевершує просту суму складових частин.

5. Кластер становить просторову організаційну форму.

6. Кластери – це комбінація конкуренції та кооперації.

Таким чином, як видно з наведеного вище, М. Портер не дав чіткого визначення поняття «кластер».

Серед науковців поняття «кластер» також не має єдиного визначення. Так, Р. Мартін і П. Санлі визначили десять відмінних одне від одного визначень кластерів [4].

У табл. 1 подано найбільш відомі визначення поняття «кластер», які наведені у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі.

Таблиця 1

Визначення поняття «кластер» у працях зарубіжних і вітчизняних вчених

Автор / Джерело	Рік	Визначення поняття
1	2	3
Н. Schmitz [5]	1992	Кластер – група підприємств, що належать одному сектору і діють у тісній близькості одне до одного
S. Rosenfeld [6]	1997	Кластер – концентрація фірм, які спроможні створювати синергетичний ефект через їх географічну близькість і взаємозалежність, навіть при тому, що їх масштаб зайнятості може не бути значним або помітним
М. Ярошук [7]	2004	Кластери, або локальні виробничі системи, – територіально-галузеві добровільні об'єднання підприємницьких структур, головною метою яких є підвищення конкурентоспроможності, якості продукції і сприяння економічному розвитку регіону
І. Шпак [8]	2004	Кластер – це упорядкована, відносно стійка сукупність спеціалізованих підприємств, які випускають конкурентоспроможну продукцію
В. Пономаренко, А. Кривцов [9]	2004	Кластер – група розташованих у регіоні взаємозалежних або доповнюючих одна одну промислових компаній і організацій, які діють у певній сфері і характеризуються тим, що вироблений ними продукт однієї галузі використовується для потреб декількох інших
Р. Марков [10]	2005	Кластер – об'єкт економічної агломерації взаємопов'язаних підприємств на певній території
З. Варналій [11]	2007	Кластер – індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком і виступаючих альтернативою секторальному підходу
Б. Мухамбетов [12]	2007	Кластери є територіальним зосередженням незалежних виробничих та інфраструктурних підприємств однієї або більше галузей, часто взаємопов'язаних, а також пов'язаних ринкових інститутів, які проводять спільну господарсько-економічну діяльність, але в той же час конкурують один з одним, використовують ресурси і активи, характерні для даної місцевості

1	2	3
Методичні рекомендації по реалізації кластерної політики [13]	2008	Кластер – група однорідних взаємопов’язаних економічних об’єктів (корпорацій, галузей або підприємств)
Н. Ягодіна [14]	2010	Кластери – це об’єднання підприємств провідної галузі, що випускають основні види продукції та організацій супутніх і підтримуючих галузей, що виконують допоміжні та обслуговуючі функції
М. Кизим [15]	2011	Кластер – це мережа підприємств та організацій взаємопов’язаних і підтримуючих галузей економіки, яка концентровано розташована на певній території (країна, регіон) і має на меті отримання синергетичного ефекту та підвищення конкурентоспроможності за рахунок конкуренто-кооперативної взаємодії

Теоретичною базою кластерного підходу є концепція мережевої організації бізнесу. Саме підприємницькі мережі – групи спеціалізованих підприємств, які доповнюють одне одного і співпрацюють заради вирішення спільних проблем – відіграють важливу роль, зокрема, сприяють поглибленню внутрішньорегіональних технологічних зв’язків, поширенню інновацій, більш раціональному використанню місцевих ресурсів, дають змогу підвищити загальний технологічний рівень виробництва і конкурентоспроможність продукції [15]. Слід зазначити, що кластери є більш широким поняттям, ніж мережі. Порівняльний аналіз особливостей кластерів і однорідних з ними мереж наведено в *табл. 2*.

Незважаючи на те, що питання стратегічного управління ще із середини минулого століття привертають увагу вчених з усього світу, проблеми управління кластерами, а отже і кластерно-мережними структурами залишаються гострими і в наш час.

Ще у 1971 р. у Піттсбурзі було проведено масштабну конференцію з питань стратегічного управління, де було підбито підсумки розвитку стратегічного підходу в управлінні західними та східними компаніями, а також визначено основні напрями розвитку стратегічного управління. 1973 рік вважається початком регулярного

теоретичного дослідження та практичного впровадження стратегічного управління. Відтоді цей напрямок у теорії та практиці управління продовжує розвиватися, дослідження в цій галузі провадяться в усьому світі, більшість процвітаючих організацій досягли своїх результатів завдяки впровадженню системи стратегічного управління. Так, більшість корпорацій США та Західної Європи мають кваліфікований персонал, що пройшов спеціальну підготовку зі стратегічного управління [16].

З цього ж часу відбувся розподіл між поточним і стратегічним управлінням, почали закладатися основи його розвитку.

Будь-який тип управління базується на відповідній концепції. «Концепція управління – це система ідей, принципів, уявлень, що зумовлюють мету функціонування організації, механізми взаємодії суб’єкта та об’єкта управління, характер відносин між окремими ланками його внутрішньої структури, а також про необхідний ступінь урахування впливу зовнішнього середовища на розвиток підприємств» [16].

Вихідною ідеєю, що відображає сутність концепції стратегічного управління, є ідея необхідності врахування взаємозв’язку та взаємовпливу зовнішнього та внутрішнього середовища при визначенні цілей кластерно-

Таблиця 2

Мережі й кластери: порівняльні характеристики [15]

Показник	Мережа	Кластер
Мета створення	Часто лише одна: маркетинг, тренінг тощо	Фокус на багато факторів, що впливають на конкурентну позицію – передання технологій, розвиток кадрового потенціалу, державне регулювання, законодавча ініціатива
Членство	Допускають лише обмежене членство	Надають відкрите членство
Учасники	Компанії однієї галузі промисловості	Компанії багатьох галузей промисловості, навчальні заклади, бізнес-асоціації, фінансові й урядові установи
Розміщення	Невеликий географічний розмах (місто, район, регіон)	Широкий географічний простір (територія метрополії, держави)
Інвестиції	Скромне фінансування, самозабезпечення через три роки	Вищий рівень фінансування, самозабезпечення через три роки
Розмір	5 – 20 компаній	5 – 150 компаній
Основа	Засновані на контрактних угодах з метою співробітництва (кооперації)	Найчастіше об’єднують загальні соціальні цінності, які передбачають взаємну вигоду. Поєднують співробітництво (кооперацію) та конкуренцію

мережної структури; стратегії в цьому випадку виступають як інструменти досягнення цілей, а для реалізації стратегій необхідно, щоб весь кластер функціонував у стратегічному режимі. Концепцію стратегічного управління схематично зображено на *рис. 1*.

Виходячи з цього, можна дати визначення стратегічного управління, де найбільш яскраво була розкрита сутність концепції стратегічного управління.

Стратегічне управління [16] – це реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий та інтегральний підходи до діяльності кластерно-мережної структури, що дає змогу встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх з наявними можливостями (потенціалом) кластера та приводити їх у відповідність за рахунок розробки та реалізації системи стратегії.

Концепція стратегічного управління лежить в основі стратегічного мислення і виражається у певних характерних рисах її застосування:

1. Базується на певному поєднанні теорії: системному, ситуаційному та цільовому підходах до діяльності кластера, що трактується як відкрита соціально-економічна система. Використання тільки однієї із значених засад не дає змоги досягти потрібних результатів – розвитку кластерно-мережної структури у довгостроковій перспективі.

2. Орієнтує на вивчення умов, в яких функціонує кластерно-мережна структура. Це дозволяє створювати адекватні цим умовам системи стратегічного управління, що будуть відрізнятися одна від одної залежно від особливостей кластера та характеристик зовнішнього середовища.

3. Концентрує увагу на необхідності збору та застосуванні баз стратегічної інформації. Аналіз, інтерпретація та застосування інформації для прийняття стратегічних рішень дає змогу визначити зміст і послідовність дій щодо змін у кластері завдяки зменшенню невизначеності ситуації.

4. Дозволяє прогнозувати наслідки рішень, що приймаються, впливаючи на ситуацію шляхом відповідного розподілу ресурсів, встановлення ефективних зв'язків і формування стратегічної поведінки персоналу.

5. Передбачає застосування певних інструментів і методів розвитку підприємств (цілей, «дерева цілей», стратегій, «стратегічного набору», стратегічних планів, проектів і програм, стратегічного планування та контролю тощо).

Наведені характеристики не вичерпують сутність концепції стратегічного управління, але дають змогу визначити її найбільш суттєві складові. [16]

ВИСНОВКИ

Кластерні структури забезпечують значний імпульс розвитку держав як із розвинутою економікою, так і з такою, що розвивається. Незважаючи на це, формування та розвиток кластерних структур в економіці України відбувається надто повільно. Причиною цього є як невизначеність промислової політики в країні, так і нез'ясованість деяких питань теоретичного характеру.

Незважаючи на те, що питання стратегічного управління ще із середини минулого століття привер-

тають увагу вчених усього світу, проблеми управління кластерами, а отже і кластерно-мережними структурами, залишаються гострими і в наш час.

У роботі обґрунтовано концепцію побудови механізму управління розвитком кластерно-мережних структур, яка лежить в основі стратегічного мислення, та наведено основні риси її застосування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
2. **Портер М.** Международная конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
3. **Портер М.** Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. – М.: ИД «Вильямс», 2000. – 495 с.
4. **Martin R.** Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea? / R/ Martin, P. Sunley // Journal of Economic Geography. Vol. 3 – 2003. – pp. 5 – 35.
5. **Schmitz H.** «On the Clustering of small firms» / H. Schmitz // In: IDS Bulletin, 1992, vol. 23, No. 3, July.
6. **Rosenfeld S. A.** «Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development» / S. A. Rosenfeld // European Planning Studies, 5,1, 1997. pp. 3 – 23.
7. **Ярошук М.** Кластерна модель як ефективний інструмент розвитку приватного підприємництва / М. Ярошук // Сб. науч. тр.: Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности. – Донецк: Ин-т экономики пром-сти; 2004. – С. 70 – 77.
8. **Шпак И. А.** Кластеры как форма повышения конкурентоспособности перерабатывающих предприятий АПК Украины / И. А. Шпак // В сб. науч. тр.: Управление экономикой переходного периода. – Донецк: Ин-т экономики пром-сти, 2004. – С. 260 – 271.
9. **Пономаренко В. С.** Методика выбора стратегии социально-экономического развития регионов страны / В. С. Пономаренко, А. С. Кривцов // Бизнес Информ. – 2004. – № 3-4. – С. 47 – 57.
10. **Марков Р. С.** // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых / Под ред. В. Е. Селиверстова, В. М. Марковой, Е. С. Гвоздевой. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2005. – Разд. 1. – С. 102 – 123.
11. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / За ред. З. С. Варналя. Нац. ін-т стратег. дослідж. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
12. **Мухамбетов Б. А.** Развитие предпринимательства на основе кластерного подхода (на примере республики Казахстан): автореф. дис. ... канд. экон. наук / Б. А. Мухамбетов. – Санкт-Петербург, 2007. – 19 с.
13. Методические рекомендации по реализации кластерной политики в северных субъектах Российской Федерации. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tpprf.ru>
14. **Ягодина Н. В.** Формирование межотраслевых кластеров в легкой промышленности: автореф. дис. ... канд. экон. наук / Н. В. Ягодина. – Омск, 2010. – 22 с.
15. **Кизим М. О.** Промислова політика та кластеризація економіки України: монографія / М. О. Кизим. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
16. **Шершнева З. Е.** Стратегічне управління / З. Е. Шершнева, С. В. Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.

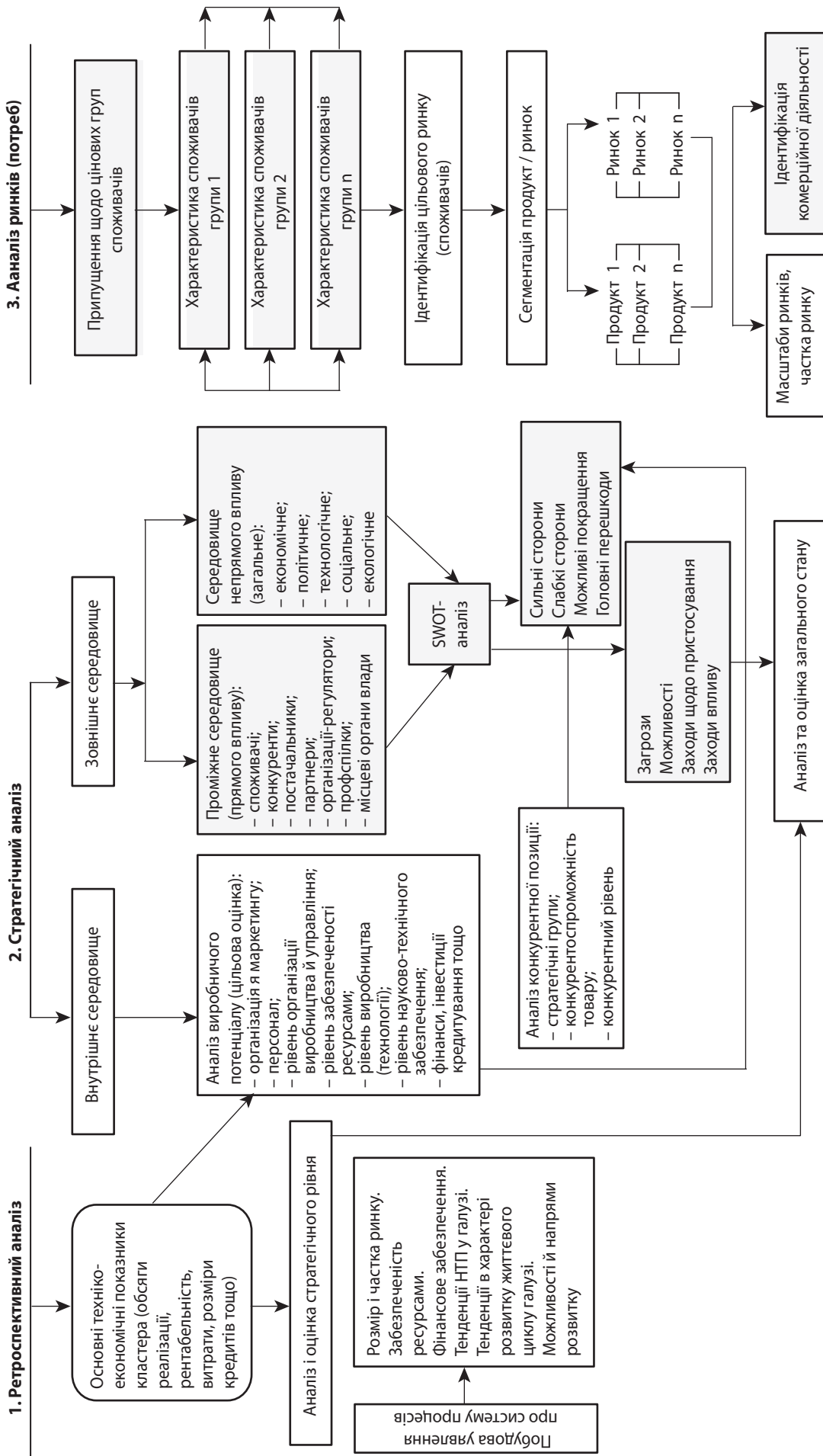

Рис. 1. Концепція стратегічного управління (розроблено за [16])

REFERENCES

Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorityty [State Regional Policy in Ukraine: characteristics and strategic priorities]. Kyiv: NISD, 2007.

Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Economy of Ukraine]. Kharkiv: INZhEK, 2011.

Martin, R., and Sunley, P. "Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea?". *Journal of Economic Geography*, vol. 3 (2003): 5-35.

Markov, R. S. "Aktualnye problemy sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia" [Actual problems of socio-economic development]. In *Vzgliad molodykh uchenykh*, 102-123. Novosibirsk: IEOPP SO RAN, 2005.

Mukhambetov, B. A. "Razvitie predprinimatelstva na osnove klasterного podkhoda (na primere respubliky Kazakhstan)" [Development of entrepreneurship based on the cluster approach (for example, the Republic of Kazakhstan)]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2007.

"Metodicheskie rekomendatsii po realizatsii klasterной politiki v severnykh subektakh Rossiyskoy Federatsii" [Guidelines for implementing cluster policies in the northern regions of the Russian Federation]. <http://www.tpprf.ru>

Ponomarenko, V. S., and Krivtsov, A. S. "Metodika vybora strategii sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regionov strany" [Methodology for the selection of socio-economic development of the country]. *Biznes Inform*, no. 3-4 (2004): 47-57.

Porter, M. *Konkurentsiiia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2000.

Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsiiia* [International competition]. Moscow: Mezhdunar. otnosheniia, 1993.

Rosenfeld, S. A. "Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development". *European Planning Studies*, no. 5 (1997): 3-23.

Schmitz, H. "On the Clustering of small firms". In *IDS Bulletin*, 1992, .

Shpak, I. A. "Klasteriy kak forma povysheniia konkurentosposobnosti pererabatyvaiushchikh predpriiaty APK Ukrainy" [Clusters as a form of improving the competitiveness of agricultural processing enterprises of Ukraine]. In *Upravlenie ekonomikoy perekhodnogo perioda*. Donetsk: In-t ekonomiki prom-sti, 2004.

Shershneva, Z. E., Oborska S. V. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management]. Kyiv: KNEU, 1999.

Vikipediia. <http://ru.wikipedia.org/wiki>

Yaroshchuk, M. "Klasterna model iak efektyvnyi instrument rozvytku pryvatnoho pidpriemnytstva" [Cluster model as an effective tool for the development of private enterprise]. In *Problemy povysheniia efektyvnosti funktsyonyrovaniya predpriiaty razlychnykh form sobstvennosti*, 70-77. Donetsk: Yn-t ekonomiky prom-sty, 2004.

Yagodina, N. V. "Formirovanie mezhotraslevykh klasterov v legkoy promyshlennosti" [Formation of cross-industry clusters in light industry]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2010.